

J.Vaičeliūnas

TAUTINĖ ESKADRILĖ

Kai 1940 m. birželio mėn. 14-15 dienomis bolševikai okupavo Lietuvą, jie jau per komunistinę Lietuvos vyriausybę, Lietuvos kariuomenę pavadino liaudies kariuomene. Tai buvo tik pereinamas laikotarpis. Po poros mėnesių Lietuvos kariuomenė buvo įjungta į bolševikinės kariuomenės sudėtį, kaip atskiras 29 korpas. Tą korpa sudarė dvi divizijos, kurių sąstata buvo ir rusų, ypač vadovybėje. Pradžioje rusai buvo vadų padėjėjais, o vėliau, kai lietuviai vadai buvo deportuoti į Sibiro kacetus, rusai užėmė jų vietas. Pirmu ir antru atveju faktiniais vadais buvo rusai.

Pervedant Lietuvos kariuomenę į bolševikinės kariuomenės sudėtį, Lietuvos karo aviacija buvo likviduota. Iš buvusių keturių karo aviacijos grupių buvo palikta, teisingiau sakant, sudaryta viena žvalgybos eskadrilė - Tautinė eskadrilė. Operaciniu atžvilgiu ji priklausė 29-tam korpusui, o įvairius techniškus bei mokymo nurodymus gaudavo iš bolševikinės aviacijos, kurios štabas buvo Rygoje.

Visi pagrindiniai Lietuvos karo aviacijos aerodromai buvo užimti bolševikų. Tautinei eskadrilei buvo įsakyta kurtis Ukmergėje, kur nebuvo tinkamo aerodromo, nei angarų, o ir pati eskadrilė - kariai turėjo įsikurti prie Ukmergės esančiame Pivonijos kurorte. Vasaros metu kurorte gyventi gerai, bet žiemos metu - ne. Teko daug pastatų pertvarkyti, pritaikyti juos žmonėms gyventi žiemos metu. Tautinė

eskadrilė čia pradėjo kurtis 1940 m. spalio mėnesį, nors ji pradėta organizuoti Kaune - A. Fredoje dar rugsėjo mėnesį.

ESKADRILĖS SUDĖTIS IR APRŪPINIMAS

Tautinės eskadrilės vadu buvo paskirtas mjr. J. Kovas, buvęs Kopukovas. Jo padėjėjas - ltn. Jarčiuk, o politrukas - ltn. Zaika. Jie visi trys buvo slavai, kurių tik mjr. Kovas mokėjo lietuviškai. Eskadrilėje buvo apie 60 karininkų, įskaitant ir neskrendantį personalą, apie tiek pat puskarininkių ir apie 150 kareivių. Iš viso eskadrilėje buvo apie 300 karių. Eskadrilėje dar buvo septyni rusai motorininkai, kurių vienas inžinierius. Lietuviai pirmos eilės motorininkai apie lėktuvinius motorus geriau nusimanė, negu rusų inžinierius. Eskadrilėje buvo 23 lėktuvai, kurių daugumoje žvalgybiniai Anbo IV, keliolika sunkvežimių bei kitų susisiekiimo priemonių. 1941 m. pavasarį į eskadrilę buvo atsiųsta apie 100 rusų naujokų. Eskadrilės karininkams buvo numatyta išduoti bolševikinę karo aviacijos uniformą. Bet buvo gauti tik batai, atvežti iš „Maskvos“ su Šiaulių „Batas“ ženklais. Suprantama, toje eskadrilėje esą rusai karininkai buvo apsivilkę bolševikinėmis uniformomis. Mes buvome patenkinti, kad negavome bolševikinių uniformų, o ruseliai mums pavydėjo, nes lietuviškos uniformos buvo gražesnės, geriau pasiūtos. Bolševikinėmis uniformomis mačiau tik du lietuvius generolus: Vitkauską ir Žilį. Visos eskadrilės kariai gaudavo kariškus pusryčius ir pietus. Vakarienę gaudavo kareiviai ir su jais esą puskarininkiai. Karininkai ir puskarininkiai vakarieniaudavo namie ar miesto

valgyklose. Eskadrilėje valgis buvo gaminamas lietuvių virėjų iš lietuviškų maisto produktų. Pradžioje karininkai ir puskarininkiai gavo kareivišką valgį. Vėliau, įrengus erdvesnę valgyklą ir virtuvę, valgis buvo įvairesnis. Teko valgyti ir bolševikinių valgių. Kai kurie karininkai pradėjo reikšti nepasitenkinimą, kad tie valgiai kuo tai atsiduoda. Kartą tą nepasitenkinimą išgirdo vadas. Jis pasakė: „Kam tas valgis nepatinka, galima nevalgyti, bet netinka viešai reikšti savo nepasitenkinimo“. Žinoma, kitokio valgio tuo metu nebuvo. Valgyklos šeimininkas - lietuvis karininkas, šeimininkė - rusė, virėja - lietuvė, padavėjos - lietuvė ir rusė, maisto sandėlio sandėlininkas - ukrainietis. Kareivių valgyklą ir virtuvę aptarnavo lietuviai kariai.

MOKYMAS

Eskadrilės mokymas vyko pagal bolševikinės karo aviacijos nuostatus. Tie nuostatai - statutai buvo patvirtinti aviacijos viršininko žydo gen. Smuiškevičiaus (Smuilos), kilusio iš Lietuvos, Rokiškio. Bolševikams užgrobus Lietuvą, jis atskrido į Rokiškį pas savo tėvus. Vėliau vokiečių spaudoje mačiau jo nuotrauką: jis sėdi tarp tėvų, iš šalių stovi du broliai ir dvi seserys. Fotografijos kampe fotografo štampelis su užrašu „Rokiškis“. Netrukus jį pakeitė 36 metų amžiaus rusas gen. mjr. Novikov, kuris 1943 m. vasario mėn. 18 d. tapo maršalu. Tai jauniausias ir pirmas bolševikų maršalas II-jo Pasaulinio Karo metu ir pirmas jų karo aviacijoje. Gal jis greitai iškilo dėl to, kad stengėsi iškelti karo aviacijoje tarnaujantį Stalino

sūnų Vasilių. Novikovo dėka, Vasilius pasiekė generolo laipsnį.

Eskadrilės skraidantis personalas teoretinių pamokų neturėjo, neskaitant politinių pamokų bei vienos kitos pripuolamos paskaitos. Skraidymus tvarkė eskadrilės vado padėjėjas. Skraidymai buvo intensyvūs. Teko atlikti įvairius uždavinius aerodromo ribose, o taip pat įvairius perskridimus dienos ir nakties metu, atlikti ore šaudymus į oro taikinius, nežiūrint gyventojų saugumo.

Kartą, žiemos metu prie -33 laipsnių Celsijaus, vyko trijų dienų kokio tai kariuomenės dalinio manevrai. Abu su kpt. Bikniu skridome atlikti tų manevruojančių dalinių žvalgybą. Kareiviai manevrų metu per tris dienas ir naktis neturėjo teisės užėiti pas gyventojus į trobas sušilti. Kareivių apranga buvo menka, ir jie šalo. Bolševikai su žmonių nuostoliais nesiskaito, ar tai būtų taikos ar karo metas.

Eskadrilėje buvau paskirtas šaudymų vadovu. Teko vadovauti šaudymams iš šautuvų ir pistoletų žemėje ir iš kulkosvaidžių ore. Mano pareigos buvo nesunkios, bet ginklavimo karininkas su savo padėjėjais labai vargo, ypač žiemos metu. Į tų pareigūnų kontrolę daugiau kišosi politrukas, negu eskadrilės vadas ar šaudymų vadovas.

Per teoretines pamokas buvo dėstoma komunistinė istorija. Ją dėstė politrukas su savo dviem padėjėjais, kurie atvykdavo iš kitur. Jie visi trys buvo rusai ir kalbėjo tik rusiškai. Iš eskadrilės jaunesnių karininkų tik, berods, keturi mokėjo rusų kalbą. Politrukas Zaika reikalavo visus mokytis rusų kalbos, nes mes esame rusų kariuomenėje. Tiesa, dar Kaune tos eskadrilės politruku buvo žydas Bogin, bet čia jau radome kitą. Gal tas Bogin buvo atleistas dėl to, kad jį lietuviai kareiviai apmušė, o jis jų

nepagavo. Kartą tas Bogin ėjo iš A. Fredos aviacijos rajono laiptais žemyn į miestą ir sutiko du lietuvius kareivius, kurie prie kepurų turėjo ne bolševikiškas žvaigždes, kaip jau buvo nustatyta, bet lietuviškus ženklus su Vytimi. Žydas griebė už tų ženklų, norėdamas juos nuplėšti. Kareiviukai buvo nepėsti: jie dėjo žydui keletą antausių nustūmė jį nuo laiptų ir pabėgo. Politinės pamokos buvo įkyrios ir, pasakyčiau - naivios. Kariui svarbu karinis mokslas, o ne žinoti, kokiame kalėjime sėdėjo Leninas.

Prie politinių paruošimų priklausydavo ir susirinkimai-mitingai, kuriuose būdavo garbinami komunistiniai dievai. Kartą į tokį susirinkimą atvyko Ukmergės apskričio vykdomojo komiteto pirmininkas Girdžius. Jis savo kalboje priminė, kad Smetonos laikais karininkai nenorėdavę draugauti su liaudimi. Viešai jam niekas negalėjo atsakyti. Vėliau, privačiai, vienas jo pažįstamų karininkų, tarsį juokais pasakė: „Anksčiau apskrities viršininkas važinėjo automobiliu ir su liaudimi pusbonkio negėrė, o ir dabar apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas važinėja automobiliu ir su liaudimi čerkutės negeria. Ta pat daro ir karininkai.“

ESKADRILĖS VADAS

Tautinės eskadrilės vadu buvo majoras J. Kovas. Jis į majoro laipsnį buvo pakeltas, kai jau Lietuva buvo bolševikų okupuota, berods, 1940 m. liepos mėnesio pradžioje. Asmeniškai jis buvo malonus žmogus, bet politiškai, matyt, palankus komunistams. Nežiūrint, kad jis turėjo gabumą, Lietuvos kariuomenėje aukščiau kapitono nepakilo. Iš keturių aviatorių laikusių egzaminus bataliono vado vietai

užimti, jis egzaminus išlaikė pirmuoju. Anie jau turėjo bataliono vado vietas ir majoro laipsnius, o jis dar ne, nors nuo egzaminų buvo praėję treji metai. Amūras ir, matyt, politinis neaiškumas trukdė jo karjerai. Jis buvo du kartu vedęs ir du kartu persiskyręs. Moterims jis patikdavo. Tie pasisekimai pas moteris kartais baigdavosi ir nelabai maloniai. Jis buvo kompanijos žmogus. Kai buvo perkeltas į Panevėžį, jis gyveno vienas. Jo antroji žmona, iki jie dar nebuvo išsiskyrę, retkarčiais atvažiuodavo pas jį. Tokiomis progomis jis suruošdavo iškilmingą vakarienę. Šiaip gi kartais suorganizuodavo lakūnų grupeles išvykoms į Raguvą, Ramygala ar kitas vietas. Lakūnus žmonės mėgo. Išvykose pasilinksminimai dažniausiai įvykdavo, kur būdavo suaugusių dukterų.

Jo iniciatyva Panevėžyje kas mėnesį būdavo surengiamas lakūnų alutis įgulos karininkų ramovėje. Alutį pradėdavo vieni vyrai, o baigdavos mišrioje kompanijoje, nes vėliau atsirasdavo ponijų ir panelių. Akordeonu grodavo vienas aviacijos kareivis.

Kartą jis nušovė ožį ir ta proga suruošė balių toje pat ramovėje. Baliuje dalyvavo ir kai kurie aukštesnieji Panevėžio įgulos karininkai, ponios bei panelės. Jis ne tik padengė visas baliaus išlaidas, bet retkarčiais prisėsdavo prie lošiančių „maušelių“ ir pralošdavo keletą litų, kad geriau nuteiktų lošiančius.

Kai buvo paskirtas Tautinės eskadrilės vadu, jis kiek pasikeitė ta prasme, kad turėjo daugiau darbo ir beveik nebuvo laiko pramogoms, o taip pat norėjo išlaikyti vidurkį bolševikų- kontroliuojamoje eskadrilėje. Reikia pasakyti, kad tose sąlygose jis buvo santūrus. Žinau atsitikimų, kad kai Lietuvos kariuomenė buvo įjungta į bolševikinę kariuomenę, kai

kurie aukštesnio laipsnio lietuviai karininkai savo pavaldiniams primindavo, kad laikas susiprasti ir sekmadieniais nevaikščioti į bažnyčią. Iš mjr. Kovo ko nors panašaus neteko girdėti. Kai kartą su juo privačiai kalbėjau ir ta proga pasakiau, kad aš kiekvieną sekmadienį civiliais drabužiais einu į bažnyčią, jis pasakė: „Religija yra JŪSŲ asmeniškasis reikalas. Darykite taip, kaip randate parankiau".

Ukmergės įgulos viršininkas buvo vienos bolševikų divizijos vadas. Jam nepatiko, kad lietuviai kariai visais atžvilgiais buvo pranašesni už rusus. Lietuviai visose sporto varžybose laimėdavo prieš rusus. Tų laimėjimų džiaugsmą Ukmergės lietuviai, ypač moksleiviai išreikšdavo savo šauksmais bei katumėmis. Tas nepatiko rusams. Dėl to divizijos vadas surasdavo įvairių priežasčių griebti mūsų eskadrilės vadą: esą, eskadrilės karininkai yra nedrausmingi, antagonistai ir panašiai. Eskadrilės vadui teko atlikti formalumą mūsų atžvilgiu. Jis, sušaukęs eskadrilės karininkus, įspėdavo, kad vengtume viso to, kas duotų progos divizijos vadui daryti mums vienokius ar kitokius priekaištus. Žinoma, mes esame kalti, kad rusai yra okupantai ir sporte atsilikę. Iš mjr. Kovo neteko girdėti nepalankių atsiliepimų apie Nepriklausomos Lietuvos vyriausybę. Tokių nepalankių atsiliepimų teko išgirsti iš poros lietuvių karininkų, kurie pataikavo okupantams. O ir gen. Vitkauskas, kai jis lankėsi mūsų eskadrilėje, savo kalboje minėjo žodį „smetonijada". Tokį žodį vartojo generolas, kurs Lietuvos centrinės karininkų ramovės atidarymo baliuje, kaip tos ramovės seniūno pirmininkas, už parankės po salę vedžiojo valstybės prezidentą A. Smetoną ir plačiai šypsojosi!

Mjr. Kovas žuvo kartu su savo padėjėju 1941 m. birželio mėn. 23 d. Gudijoje. Iš tos eskadrilės trijų

lėktuvų, kurie tą dieną skrido į Gomelį, manau, kad tik ltn. Kalasiūnas ir politrukas pasiekė tą vietovę. Kpt. V. Žukas, kurs skrido toje grandyje, pasakojo: Mes skridome neaukštai. Jau Gudijos teritorijoje bolševikų priešlėktuviniai daliniai pašovė mūsų vedamąjį lėktuvą, kuriuo skrido mjr. Kovas ir ltn. Jarčiuk. Lėktuvas nukrito. Mes su savo lėktuvu nužemėjome ir padarėme ratą apie nukritusį lėktuvą. Jame nebuvo matyti jokios gyvybės, jokių judesių. Aš pamačiau, kad bolševikai ir į mus šaudo. Pasakiau pilotui grįžti į Pabradės aerodromą. Pabradėje mūsų eskadrilės lakūnų neberadome. Mes prisijungėme prie čia likusios lietuvių pėstininkų kuopos, kuriai vadovavo ltn. Kemzūra. Aš perėmiau kuopos vadovavimą, kai teko kautis su besitraukiančiais bolševikais. Vienu momentu mūsų padėtis buvo kritiška. Laimė, kad mums į pagalbą atskubėjo ltn. Repšys su tanketėmis. Ta priedanga mums sudarė sąlygas nuo bolševikų atsipalaiduoti.

Šaltinis: Plieno Sparnai Nr.2-3 1971m. Čikaga

El.variantą parengė: www.plienosparnai.lt